

**Munis ve Agahiy, Firdavsü'l-İkbâl = Baht U Saadet Cannati,  
hızl. Şadman Vahidov, İsmail Bekcanov, Nimetcan Polvonov,  
Taşkent, Yangı Asır Avladı, 2010, "Tarihi Miras" serisi, 9789943086630, 517 s.**

Hayrullah Kahya\*

Orta Asya Türk tarihinin son dönemi hakkındaki en önemli yerli kaynaklardan birisi *Firdevsü'l-İkbâl* adlı Çağatayca tarih kitabıdır. Eser, Hive hanı El Tüzer Han'ın (1804-1806) emri üzerine Mûnis Harezmi (1778-1829) tarafından telif edilmeye başlanmıştır. 1806'da El Tüzer'in ölümünü nedeniyle telif çalışmasına ara vermek zorunda kalan Mûnis, El Tüzer'den sonra tahta geçen El Tüzer Han'ın kardeşi Muhammed Rahim Bahadır Han'ın (1806-1825) emriyle çalışmaya kaldığı yerden devam etmiştir. Ancak bir süre sonra Muhammed Rahim Bahadır Han, Mûnis'i *Ravzatu's-Safâ* adlı Farsça tarih kitabını Çağataycaya çevirmekle görevlendirince eserin telifi ikinci kez sekteye uğramıştır.

Mûnis, El Tüzer Han'ın ve saltanatının yedinci yılına kadar Muhammed Rahim Bahadır Han'ın dönemlerinin bitirdiğinde -yukarıda anlatılan sebepten dolayı- eserine ara vermek zorunda kaldığından eserin 1813-1825 yıllarını kapsayan bundan sonraki bölümleri, Mûnis'in ölümünden sonra Muhammed Rahim Bahadır Han'dan sonra han olan Allah Kulu'nun (1825-1843) emriyle Mûnis'in hem yeğeni hem de talebesi olan Muhammed Rıza Mirab Âgehî (1809-1874) tarafından yazılmıştır. Böylece elimizdeki çift yazarlı bir eser olan *Firdevsü'l-İkbâl* ortaya çıkmıştır.

Kiril harflerine çevirisi, girişi ve izahları Şadman Vahidov, İsmail Bekcanov, Nimetcan Polvonov tarafından yapılmış olan elimizdeki eserin "Eserin Özbek Tilidağı Neşri Hakında" adlı bölümünde öncelikle böyle bir neşir için Arapça, Farsça ve kadim Türk dilini (Burada Çağatayca kastediliyor olmalı) bilmenin gerekliliği belirtilmiştir. Bu bölümde elimizdeki çalışmanın *Firdevsü'l-İkbâl*'in Yuri Bregel tarafından 1988 yılında yapılmış "Firdaws al-ıqbâl – history of Khozrezm" adlı iki farklı yazmaya dayalı tenkitli Arap harfli Çağatayca neşrinin Kiril

---

\* Yrd. Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, İstanbul/Türkiye, hayrullahkahya@hotmail.com

harflerine aktarımından ibaret olduğu ifade edilmiştir. Eserin hazırlanması sırasında Rusya Fenler Akademisi Şarkşinaslık Enstitüsü'nde bulunan yazmalardan faydalanıldığı da belirtilmektedir.

Elimizdeki eser, dört bölümden oluşmaktadır. “Harezmi Tarihçiliği ve ‘Firdavsü’l-İkbâl’ Asarı Hakkında” adlı ilk bölümde Harezmi’nin tarihi ve *Firdavsü’l-İkbâl* üzerinde kısaca durulmuştur. Burada yer alan malumat, aslında Bregel’in yukarıda adı geçen eserinin başındaki giriş bölümünde konu ile ilgili vermiş olduğu bilgilerin bazı başka kaynaklardan da faydalanılarak hazırlanmış özetinden ibarettir.

İkinci bölüm, Bregel neşrinde de bulunan “içindekiler” bölümünün Kiril harflerine çevirisidir. Burada *Firdavsü’l-İkbâl*’in ana başlıkları “Münderacat-ı Fihristiy (Dibace)” başlığı altında sayfa numaraları da gösterilerek verilmiştir.

Eserin üçüncü bölümünü *Firdavsü’l-İkbâl*’in Kiril harfli çevirisi oluşturmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu bölüm, Bregel neşrinin Kiril harfleri ile yeniden neşrinden ibarettir.

Eserin dördüncü ve son bölümünde “Körsetkiçler” başlığı altında eserin indeksini almaktadır. Bregel neşrinde de bulunan bu bölüm, Kiril harfli olarak çalışmaya eklenmiştir.

Orta Asya Türk tarihinin Rus işgalinden önceki son dönemi hakkında tarihî kaynakların yetersizliği düşünüldüğünde *Firdavsü’l-İkbâl*’in yerli bir kaynak olarak dönemin aydınlatılması konusundaki önemi anlaşılır. Bu önemli kaynak üzerinde Özbekistan’da yeni bir çalışmanın daha yapılmış olması çok geç kalınmış ama sevindirici bir gelişmedir. Ancak elimizdeki çalışmada eserin Özbekistan’da bulunan nüshalarının da eklenerek daha kapsamlı bir tedkikli neşrinin yapıldığı görülmektedir. Yazmaların çoğunun Özbekistan’da bulunmasından dolayı öncelikle Özbek araştırmacılara düşen böyle bir çalışmanın yapılmamış olması, elimizdeki eser için bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Çünkü böyle bir çalışmanın alanına daha fazla katkı sağlayacağı şüphesizdir. Elimizdeki çalışmada, ayrıca, eserin kapsamlı bir dil ve içerik analizinin yapılmadığı da görülmektedir. Bu durum, elimizdeki çalışma için bir başka eksiklik olarak ele alınabilir. Çağatay Türkçesinin son dönemine ışık tutması açısından çok değerli bir eser olan *Firdavsü’l-İkbâl* üzerinde yapılmış böyle bir çalışmada özellikle metnin kelime ve ekler dizini ile eserin tüm söz varlığını ortaya koyacak bir sözlüğün elimizdeki çalışmaya eklenmemiş olması bizce ek büyük eksikliktir. Bu eksikliklerin elimizdeki eserden dil, edebiyat, tarih gibi birçok alandaki araştırmacıların faydalanmasını zorlaştırdığı savunulabilir. Bu eksikliklerin yeni baskılarda veya yeni yayınlarda giderileceğini umarak araştırmacıları yapmış oldukları çalışmadan dolayı kutlarız.